

BeeHive

השיח ברשתות החברתיות במזה"ת

עורכים: ד"ר הראל חורב, סמדר שאול

כרך 4, גיליון 3, מרץ 2016

תוכן העניינים

- מסע בחירות וירטואלי - הרשתות החברתיות במערכת הבחירות באיראן 2
- ע'ואר טושה – איך הפך דובר הלאומיות הערבית הסורית למשרת במקדש הפרסי 4
- תרומת המדיה החברתית להפצת המודעות למשבר ההומניטרי בעיר הסורית מדיאה 6

דבר העורכים

הדסק לחקר רשתות חברתיות על שם דורון הלפרן שמח להגיש לכם את גיליון מרץ של **ביהייב**. גיליון זה בוחן את תרומתן של הרשתות החברתיות בעיצוב מסע הבחירות לפרלמנט ולמועצת המומחים באיראן; מציג את הסערה סביב הקומיקאי הסורי דריד לחאס, שהפך ממבקר של המשטר הסורי לתומכו הנלהב, ומציג את התפקיד המשפיע, אך המוגבל, שיש למדיה החברתית בעיצוב התודעה הציבורית כפי שבא לידי ביטוי בסיקור המצור בעיר מדיאה הסורית.

קריאה מהנה!

מסע בחירות וירטואלי - הרשתות החברתיות במערכת הבחירות באיראן

ד"ר רוז צימט

ב-26 בפברואר התקיימו באיראן הבחירות לפרלמנט (מג'לס) ולמועצת המומחים.¹ אחת התופעות המרכזיות שאפיינו את מערכת הבחירות הייתה הפיכתן של הרשתות החברתיות לזירה העיקרית בה ניהלו הזרמים הפוליטיים המרכזיים והמתמודדים מטעמים את מסע הבחירות שלהם. שימוש נרחב ברשתות החברתיות נרשם כבר בקיץ 2013 בבחירות לנשיאות איראן (בעיקר פייסבוק ובלוגים), אולם היקף התופעה במערכת הבחירות האחרונה היה חסר תקדים. עיקר השימוש ברשתות נעשה על-ידי מחנה הרפורמיסטים והמתונים תומכי הממשלה, אולם שימוש נרחב נרשם גם מצד השמרנים, אשר אימצו בעבר גישה עוינת כלפי הרשתות החברתיות.

סקר, אשר פורסם באתר האיראני השמרני "תאבנאכ", העלה כי כ-61% מאזרחי איראן רואים ברשתות הסלולאריות והאינטרנטיות את מקור המידע החשוב ביותר בנושא הבחירות, לעומת כ-20% השואבים את עיקר המידע מאמצעי התקשורת הרשמיים ומסוכנויות הידיעות, כ-13% מהשתתפות באירועי בחירות וכ-5% מתעמולות בחירות ברחובות.² באופן מיוחד בלט השימוש ב"טלגרם", יישומון (אפליקציית) המסרונים המידיים, הנחשב למאובטח ביותר בטלפונים הסלולאריים ונפוץ באיראן עם למעלה מ-20 מיליון משתמשים.³ לאחר הבחירות אמר מפקד משטרת הסייבר האיראנית כי 79% מכלל פעילות הבחירות ברשתות החברתיות התנהלה באמצעות "טלגרם".⁴ הפעילות בטלגרם כללה עשרות ערוצים וקבוצות ייעודיים אשר שימשו להעברת עדכונים שוטפים על הבחירות, לפרסום רשימות המועמדים, להצגת המתמודדים במחוזות השונים, לתעמולת בחירות ולעריכת סקרי בחירות באמצעות היישומון. השימוש הנרחב ב"טלגרם" לצרכי תעמולת בחירות גרר גל השערות בנוגע לאפשרות חסימת הרשת על-ידי השלטונות סמוך למועד הבחירות.⁵ השערות אלה לא התממשו בסופו של דבר, אך לא ברור אם הדבר נובע משיקולי מדיניות של המשטר או מאילוצים טכניים הקשורים לחסימת הרשת.

הפיכת הרשתות החברתיות לשחקן מרכזי במערכת הבחירות עוררה עניין רב גם מצד אמצעי התקשורת המסורתיים. בכתבה, אשר פורסמה בסוכנות הידיעות "אירנ"א", נטען כי הרשתות ממלאות תפקיד משפיע יותר במערכת הבחירות מאשר העיתונות והטלוויזיה. חוקרת תקשורת בשם זהרא ג'ואדיה ציינה כי בשונה מהבחירות לנשיאות, בהן מתחרים מועמדים בודדים, הרי שבבחירות למג'לס מתמודדים אלפי מועמדים. לפיכך, הרשתות החברתיות הופכות לזירה היעילה והמשפיעה ביותר בניהול תעמולת הבחירות, מאחר שהתקשורת המסורתית מתקשה לספק במה עבור מספר המועמדים הגדול. תפקיד העיתונות ואמצעי התקשורת הרשמיים בעיצוב דעת הקהל פחת, לדבריה, באופן יחסי לעבר, בעיקר בקרב צעירים הפעילים יותר ברשתות החברתיות.⁶

פעילותם של הרפורמיסטים והמתונים ברשתות החברתיות בלטה באופן מיוחד. שליטת השמרנים ברוב אמצעי התקשורת המסורתיים באיראן הפכה בשנים האחרונות את הרשתות לזירת פעילות מרכזית של הרפורמיסטים. הרפורמיסטים, שבבחירות הקודמות למג'לס (2012) קראו להחרמתן, אימצו הפעם גישה שונה וניצלו את הרשתות לצורך קריאה לאזרחים להצביע בהמוניהם. השימוש ברשתות נוצל על-ידי הרפורמיסטים גם להעלאת דרישות פוליטיות שנויות במחלוקת, כגון: שחרור האסירים הפוליטיים, ובהם

מנהיגי האופוזיציה הרפורמיסטית, מיר-حوسین موسوی وמהדי کروبی, הנתונים במעצר-בית מאז פברואר 2011. הרפורמיסטים ניצלו את הזירה התקשורתית שאינה בפיקוח השלטונות גם על מנת לגייס לתעמולת הבחירות שלהם את הנשיא לשעבר, מוחמד خاتمی, שתמונתו אסורות לפרסום באמצעי התקשורת האיראנים בשל מעורבותו בתנועת המחאה שפרצה לאחר הבחירות לנשיאות בקיץ 2009 ואשר זוכה עדיין לאהדה ציבורית רבה.⁷

כרזת הקמפיין שהופצה ברשת טלגרם לעידוד הצבעה

הציגה אומנים ואנשי תרבות, אשר התייחסו לרדיפה הפוליטית ולמצוקות הכלכליות שחוו תחת הנשיא אחמדינז'אד והמג'לס בשליטת הימין השמרני, וקראו לאזרחים להצביע עבור תומכי הנשיא רוחאני.⁹

חרף הדומיננטיות של המתונים ברשתות, לא הדירו השמרנים מתנגדי הממשלה את רגליהם מהן. אומנם, גישת הימין השמרני באיראן כלפי הרשתות מתאפיינת מסורתית ביחס חשדני יותר. האינטרנט והרשתות החברתיות נתפסות בעיני הממסד השמרני ככלים בשירות "המתקפה התרבותית" שאובי המהפכה מפעילים נגדה וכערוצים המשרתים את סוכנויות הביון המערביות. אולם, החדירה הגוברת של הרשתות, בעיקר בקרב הצעירים, הובילה לשימוש הולך וגובר בהן גם מצד חוגים שמרנים שהחלו לנצלן להפצת ערכי האסלאם והמהפכה. מערכת הבחירות האחרונה סיפקה עדות נוספת לשימוש ההולך וגובר מצד השמרנים ברשתות לצרכים פוליטיים והסברתיים.

כרזת הקמפיין שהופצה ברשת טלגרם נגד בריטניה

המערכה הבולטת ביותר מטעם השמרנים נועדה להציג את המועמדים המתונים כמשתפי פעולה עם המערב, ובעיקר עם בריטניה. בריטניה נתפסת עדיין כארכי-אויב המסורתי של איראן החותר להתערב ולהשפיע על הפוליטיקה והחברה באיראן, בעיקר באמצעות שירות ה-BBC בשפה הפרסית. עמדה זוהי הביע המנהיג העליון, עלי ח'אמנהאיי, אשר נשא ב-17 בפברואר נאום בו טען כי הרדיו הבריטי מעביר הנחיות לאזרחי איראן עבור מי להצביע.¹⁰ זמן קצר לאחר מכן, השיקו תומכי המשטר בימין הרדיקלי מערכה ברשתות החברתיות,

אשר קראה לאזרחים להיאבק נגד ניסיונות בריטניה להשפיע על מערכת הבחירות ולהימנע מהצבעה למועמדים "הנתמכים על-ידי ה-BBC".¹¹

השימוש ברשת נמשך גם בימי הבחירות עצמם, שאז נעשו ניסיונות לנצלה למניפולציות ולהפצת שמועות. הרפורמיסטים, למשל, טענו כי גורמים בימין השמרני מפיצים דיווחים שקריים על כוונת השלטונות לסגור את בתי-הספר למחרת הבחירות. דיווחים אלה נועדו, לטענתם, לעודד אזרחים לצאת לטיולים מחוץ למחוז הבחירה שלהם ולמנוע בכך את הצבעתם. מצב זה היה עשוי לשרת את השמרנים, שכן שיעור הצבעה גבוה משרת בדרך כלל את המתונים הזוכים באופן מסורתי לתמיכה ציבורית רחבה יותר.¹² השמרנים מצדם, האשימו את הרפורמיסטים בניסיון לפגוע במעמד הציבורי, למשל באמצעות הפצת תמונה מסולפת בפוטושופ בה הוצגה מועמדת שמרנית (שלטענת השמרנים אינה קיימת בשורותיהם) בהופעה פרובוקטיבית.¹³

לסיכום, מערכת הבחירות למג'לס ולמועצת המומחים הביאה את השימוש ברשתות החברתיות, בראש וראשונה "טלגרם", לשיאים חדשים, הן בקרב המחנה הרפורמיסטי-מתון והן במחנה השמרני. אין ספק כי ההתפתחות הזו השפיעה גם על תוצאות הבחירות, ובמיוחד במחוז הבחירה של טהראן בה זכו המתונים בניצחון סוחף. הפיכת הרשתות לזירה מרכזית לניהול מערכת הבחירות אפשרה לחשוף את הציבור האיראני למידע אשר הנגישות אליו הייתה מוגבלת עד כה, נוכח שליטת השלטונות ברוב אמצעי התקשורת. עם זאת, היא מספקת גם בידי המשטר אמצעי נוסף להפצה המונית של מסרים מטעמו ולפיקוח על זרימת המידע.

ע'ואר טושה – איך הפך דובר הלאומיות הערבית הסורית למשרת במקדש הפרסי

מורן לבנוני

הרשתות החברתיות, רשתות הטלוויזיה וסוכנויות הידיעות עוסקות לאחרונה באופן אובססיבי בקומיקאי דריד לחאם. לחאם - יוצר, מצחיקן וכוכב טלוויזיוני סורי אשר נודע בעקיצות השנונות ששלח במנהיגים ערבים ואף בשלטון הבעת' הסורי, הצהיר לאחר פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה על אהבתו לבשאר אל-אסד ועל דבקו במנהיג העליון האיראני – עלי ח'מינאי. אילולי הייתה זו המציאות, זו הייתה יכולה להיות העלילה הקומית בסרט הבא של היוצר הסורי.

**דריד לחאם בתפקיד עיואר טושה, מתוך
הסאטירה "צח אל-נוס"**

לחאם נולד בשנת 1934 בשכונת אל-אמין השיעית בדמשק, בן למשפחה מהמעמד הנמוך מן העדה האיסמעילית, כת דתית אשר פרשה מהשיעה במאה השמינית וקרובה, בשל כך, לעדה העלווית אליה משתייך הנשיא אסד. את עיקר פרסומו קנה לחאם עם השתתפותו בסדרת טלוויזיה בת שלושה עשר פרקים ששמה "צח אל-נוס" (בערבית, שינה עריבה) אשר זכתה להצלחה מסחררת בסוריה של שנות ה-70 ולצפייה ערה בכל העולם הערבי. הסדרה, אשר עסקה בחיי יום-יום בשכונה דמשקאית מומצאת ששמה שכונת "כל מין אידו אלו" (בערבית, כל מי שידו משגת), נכתבה על-ידי ידידו של לחאם, נהאד קלעי, ושניהם שיחקו בה תפקידים ראשיים. דמויות הסדרה, ובמיוחד עיואר טושה וחסני ברט'אן, אותם שיחקו לחאם וקלעי, הפכו

לאייקונים תרבותיים בעולם הערבי בזכות העקיצות השנונות ששלחו במנהיגים ערבים ובשלטון הבעת' הסורי. לחאם הגיע לבשלות אמנותית בסרט "הגבול" בשנת 1987, סרט מתוק-מריר העוסק בלאומיות הערבית, בטיפשות הביורוקרטיה ובאהבה ללא גבולות, שהציב את לחאם כשחקן ויוצר קומי מן המעלה הראשונה. הסרט אף זכה בפרס דב הזהב, במסגרת פסטיבל הסרטים בברלין.

**דריד לחאם ואסד האב בעת שזה העניק ללחאם
את העיטור על פעולו האומנותי בשנת 1976**

במהלך הקריירה שלו, הציג לחאם באופן קומי את מאבקו של האדם הפשוט מול מנגנון השלטון וביקר באופן גלוי מנהיגים רודניים המתעלמים מרצון העם. לצד זה, דגל לחאם בלאומיות הערבית-סורית של שנות ה-70 וה-80 של המאה הקודמת, אשר בצילה הסתופפו יחד סונים, שיעים, עלאוויים ואסמעילים. בשל פועלו, זכה בשנת 1976 למדליית הוקרה מאת הנשיא חאפז אל-אסד. נראה כי למרות העקיצות ששלח לחאם במשטר אסד, מדובר היה בביקורת נסבלת שלמשטר היה קל לקבלה ואף לאמצה כמעין סימן לסובלנות המשטר, לכאורה. יש אף שטענו כי לחאם זכה בכך בשל היותו בן לעדה האסמאעילית.¹⁴ פרסים דומים ניתנו ללחאם על ידי הנשיא חביב בורגיבה מתוניס, מאמר

קדאפי מלוב, ומנשיא לבנון, אמיל לאחוד. בשנת 1992 אף מונה כנציג יוניצ"ף לילדי סוריה, ובשנת 1999 לחאם הועלה לדרגת נציג יוניצ"ף למזרח התיכון וצפון אפריקה. התואר נלקח ממנו בשנת 2004 בעקבות ביקור שקיים בדרום-לבנון, במסגרתו הביע מחאה כנגד נשיא ארצות-הברית ג'ורג' וו. בוש וכנגד ראש ממשלת ישראל, אריאל שרון, אותו השווה להיטלר.¹⁵

עם תחילת מלחמת האזרחים בסוריה, נפטר לחאם מכל סממן של ביקורת כלפי השלטון והתייצב באופן חד משמעי לצד בשאר אל-אסד, כפי שבא לידי ביטוי בראיונות בתקשורת ובפרסומים ברשתות החברתיות בהם הביע את אהדתו למשטר. לחאם הגדיל לעשות כאשר פרסם, בספטמבר 2015, שיר אהבה לנשיא הצעיר באומרו: "אדוני הנשיא, עד עכשיו הערכתי אותך והבטתי בך בהערצה ... אולם היום התהפך עלי ליבי ועכשיו אני ממש מאוהב בך..."¹⁶ עם פרסום הדברים, ספג לחאם ביקורת חריפה ברשתות החברתיות, כולל

ממבקרי-אומנות ופרשנים פוליטיים. אלה ביקרו חריפות את לחאם על התעלמותו מהמלחמה העקובה-מדם בסוריה ומהשימוש שעשה משטר אסד בנשק כימי כנגד אזרחים. לחאם השיב למבקריו שהוא מתנגד נחרצות, כמו הנשיא בשאר, לקיצוניות הדתית הרצחנית שהביאו דאע"ש וג'בהת אל-נצרה לסוריה, מבלי שהתייחס לביקורת שהושמעה כלפי הנשיא.

בינואר 2016, התפרסמו באתרי חדשות וברשתות החברתיות קליפ ובו נשמע לחאם משבח במילים חמות גם את עלי ח'מנאי, המנהיג העליון האיראני.¹⁷ הדברים נאמרו במהלך טקס לתמיכה בצבא הסורי הערבי, עת פנה לחאם אל המנהיג העליון ח'מנאי: "ברוחך יש קדושה, בעיניך התקווה ובידיך המעשה...לך האהבה ההערכה והכבוד מאת עם נאבק, וצבא מפואר. תחי איראן, תחי סוריה". מילים אלה זכו לתגובות נזעמות בכל רחבי העולם הערבי. בדף הפייסבוק של פיצל אל-קאסם, מגיש התוכנית "אל-אתג'אה אל-מעאכס" (מצד שני) ברשת אל-ג'זירה, ובאתר של רשת הטלוויזיה אל-ערביה התפרסם מאמר בשם: "כיצד הצליח דריד לחאם לרמות אותנו כל הזמן?".¹⁸ בין תגובות הגולשים, ישנה תגובתו של גולש פלסטיני אשר כתב: "כל חבריו של דריד לחאם מתו משכבר ... , הוא שכח את ערביותו, עכשיו מת גם ע'וואר טושה ולחאם קבר אותו במו ידיו". לכך הוסיף גולש סעודי: "לחאם משבח את הפילוג העדתי ואיננו יכול להיחשב לאומי יותר". היה מי שהוסיף כי "לחאם איננו אלא משרת במקדשם של הפרסים".

כמו אייקונים רבים בסוריה, הופכת דמותו של דריד לחאם, מי שנחשב בעבר לסמל של תמיכה בלאומיות הערבית-סורית, לדמות המזוהה עם המחנה העדתי התומך באסד ולעלה תאנה עבור המשטר. כמו רבים מאזרחי סוריה, הכריחה אותו מלחמת האזרחים לשוב אל הזהות העדתית והדתית כקבוצת ההזדהות הבסיסית ולתמוך בשלטון אסד ובעלי בריתו; אותו שלטון שזכה לחיצי ביקורת אך עשרים שנה מוקדם יותר מידי לחאם עצמו. מדובר אפוא בשיקוף נוסף, בזירה התרבותית הפעם, של השבר הקשה בין הזרם הסוני לבין הציר של איראן, משטר אסד וח'זבאללה המזין את המלחמה העקובה מדם בסוריה. בימים שבהם מלחמת האזרחים בסוריה גובה מחיר כבד בנפש ברכוש ובתשתיות, גם המצחיקן שניחם בעבר את כלל הסורים, הפך להיות צד במלחמה.

תרומת המדיה החברתית להפצת המודעות למשבר ההומניטרי בעיר הסורית מדיאה

נטשה ספרדבורו

בראשית ינואר 2016 הופיעו פרסומים ברשתות תקשורת מערביות שסקרו את המצור שהוטל על העיר הסורית מדיאה (*Madaya*), אשר גרם לסבל ורעב קשים בקרב האוכלוסייה המקומית. לסיקור הזה קדם קמפיין נרחב ברשתות החברתיות אשר ביקש להמשיך ולהביא לידיעת העולם את הסבל ההומניטארי בסוריה, לאחר שהתקשורת המסורתית עייפה כמדומה מלסקרו. את הצלחת הקמפיין ניתן לראות בהד התקשורת שהתעורר בעקבותיו, ושיצר בתורו לחץ על האומות המאוחדות להמשיך ולפעול לסיום המשבר ההומניטרי בסוריה.

המצור על מדיאה החל ביולי 2015, כחלק מניסיון כוחות המשטר הסורי להפעיל לחץ על המורדים בחלקה המערבי של העיר.¹⁹ המשבר בעיר הוחרף בעקבות תקיפות שהובילו כוחות המשטר וח'זבאללה נגד זבדאני,

עיר הסמוכה למדיאה וקרובה לגבול הלבנוני, הנשלטת על ידי המורדים מאז 2012. בעקבות התקיפות בזבאדני, עקרו כעשרת אלפים פליטים אל מדיאה בסתיו שעבר, וגרמו להחרפת המשבר ההומניטארי בעיר. לכך יש להוסיף את ההתקפות האוויריות של רוסיה, שעל אף הפסקת האש מספטמבר 2015, המשיכה להפר את ההבטחה לפינוי התושבים מהעיר הנצורה.²⁰

כרזות שהופצו ברשת טוויטר, במסגרת הקמפיין למען תושבי מדיאה

הצלחת הקמפיין התאפשרה הודות לתיוג נושאים ספציפיים, שהבטיח את איתור התמונות מזירת הסיקור בקלות, תחת לינק אחיד וברשתות חברתיות שונות. כמו כן, נעשה שימוש במסר בהיר וישיר לצד הפצה של תמונות, ובמיוחד תמונות ילדים, שגרמו לזעזוע. גם בחירת מועד השקת הקמפיין, מיד לאחר חג המולד, היווה כנראה גורם להצלחתו. דיווחי הפעילים וגורמי הרפואה על המתרחש בשטח לצד ההלם שיצרו העדויות המצלמות, פעלו כנראה על רגשות הציבור במערב בהשפעת רוח החסד של החג. תרמה לכך העובדה כי בניגוד למשברים אחרים בהם לא ניתן היה לסייע מסיבות מבצעיות (פרישת הכוחות הלוחמים בשטח, אינטגרציה גבוהה של מורדים בקרב האוכלוסייה שבמצוקה, וכיוצא באלה), המשבר במדיאה נתפש כקל יותר לפתרון חרף הקשיים שתוארו לעיל. עם זאת, הקמפיין לא היה חף מטעויות. בתקופה שבין ה-4 ל-12 בינואר הופצו מספר תמונות שהתיימרו להציג את המצב במדיאה, אך למעשה תיעדו אזרחים עיראקים מלפני מספר שנים. תמונות אלו הוסרו בסופו של דבר, לא לפני שגרמו לבלבול.²⁵

האפקט שיצר הקמפיין התקשורתי בא לידי ביטוי בתגובת הקהילה הבינלאומית. ב-14 בינואר הצהיר באן קי מון, מזכ"ל האו"ם, כי מניעת מזון מאזרחים נחשבת לפשע מלחמה, ללא תלות בזוהר הגורם הפועל לכך.

במקביל, התפרסמו דוחות אשר העידו כי האו"ם היה מודע במשך חודשים לכך שאזרחי מדיאה גוועים ברעב. בעקבות כך, פרסם האו"ם ב-19 בינואר אישור למדינות מערביות להעביר למדיאה מזון דרך האוויר, אף ללא אישור ממשרת אסד. כמו כן, הצהיר האו"ם כי "כל האפשרויות צריכות להיות על השולחן", למען הסרת המצור על העיר, לרבות האופציה הצבאית. הנחרצות הלא אופיינית שבאה לידי ביטוי בהצהרה זו, משקפת לדעת תת-המזכ"ל לעניינים הומניטריים באו"ם, סטפן אוברין, את כישלון האו"ם בהתמודדות עם מצור זה, כחלק מהכישלון המתמשך של חמש שנים בהתנהלות האו"ם מול מלחמת האזרחים בסוריה.²⁶

על אף הצלחת הקמפיין, מדובר באמצעי שהשפעתו מוגבלת להעלאת מודעות ויצירת הד תקשורתי סביב נושאים ספציפיים, ולטווח זמן מצומצם. המבחן העיקרי, אם כן, יהיה במידה שבה תישמר המודעות לנושא בתודעה הציבורית לאורך זמן, שבתורו יוביל לשינוי חיובי במצב האוכלוסייה המקומית. בהקשר זה, יש להכיר ביתרונות השימוש בשמאפשרות הרשתות החברתיות ככלי להצפה של סוגיות שונות, בהם הנושא ההומניטארי. בעיקר לנוכח העובדה שאמצעים מסוג אלה לא היו זמינים בעבר, ולאזרחים או גורמים לא ממוסדים לא הייתה היכולת להשפיע בצורה משמעותית על התכנים המופצים בתקשורת המסורתית. בד בבד, יש להכיר במגבלת היכולת של הרשתות ולמצוא דרכים אפקטיביות למנף את ההד התקשורתי שהן יוצרות סביב הסוגיות השונות.

הקמפיין שהופץ ברשתות החברתיות במטרה לעודד סיוע לעיר הסורית מדיאה, ממחיש את התרומה המשמעותית שהייתה לרשתות בהעלת הנושא לתודעה הציבורית ובגיוס תשומת הלב של הקהילה הבינלאומית. לצד זה, תרם הקמפיין בהגברת ההתעניינות מצד אמצעי התקשורת המסורתיים, זאת על אף העייפות המאפיינת אמצעים אלו בסיקור המלחמה בסוריה הנמשכת מזה חמש שנים. הפצת הקמפיין באופן מאורגן ובעיתוי מתאים הוכיח שניתן לעורר רגשות, ואף יותר מזה, להוביל לנקיטת פעולה שהקלה, לפחות באופן זמני, על אנשי מדיאה. מנגד, יש להכיר במגבלות האמצעי ובהשפעתו קצרת הטווח ולמנף את ההד התקשורתי אשר נגרם בזכותו לטובת שימור האפקט לאורך זמן וליצירת שינוי משמעותי בשטח.

¹ הבחירות למג'לס, אשר בו מכהנים 290 נציגים, מתקיימות אחת לארבע שנים. על אף שהסמכות הפוליטית נתונה בעיקר בידי המנהיג העליון, יש בידי המג'לס סמכויות המוקנות לו מתוקף החוקה בהן אישור אמנות והסכמים בין-לאומיים, אישור תקציב המדינה ויכולת להדיח שרים או למנוע את מינויים. בתנאים מסוימים יכול המג'לס אף להמליץ על הדחת נשיא. הבחירות למועצת המומחים, המורכבת מ-88 אנשי דת, מתקיימות אחת לשמונה שנים. המועצה אחראית לפי חוקת הרפובליקה האסלאמית לפקח על פעילות המנהיג, למנות לו יורש ואף להדיחו אם מצאה כי אינו כשיר להמשיך ולמלא את תפקידו.

² "האם נציגי המג'לס העשירי יבואו מטלגרם?", תאבנאכ, 20 בפברואר, 2016.

³ להרחבה בנוגע לשימוש הגובר ב"טלגרם" באיראן, ראה: רז צימט, "טלגרם" – הרשת החברתית הפופולרית ביותר, ביהייב (השיח ברשתות החברתיות במזה"ת), כרך 4, גיליון 1 (ינואר 2016),

http://dayan.org/he/sites/default/files/Beehive_2016_Jan_HEB.pdf

⁴ "חלקה של טלגרם בבחירות: 79%", גויא ניוז, 8 במרץ, 2016.

- ⁵ "אפשרות לחסימת טלגרם ביום הבחירות", פרדא ניוז, 21 בפברואר, 2016.
- ⁶ "הרשתות החברתיות – שחקן מרכזי בתעמולת הבחירות", איר"א, 22 בפברואר, 2016.
- ⁷ תמונות של הנשיא לשעבר ח'אתמי ושל כרזות הקוראות לשחרור האסירים הפוליטיים התפרסמו, למשל, בערוץ הטלגרם: <https://web.telegram.org/#/im?p=@koche94>.
- ⁸ <https://web.telegram.org/#/im?p=@beyadaar>.
- ⁹ <https://web.telegram.org/#/im?p=@koche94>.
- ¹⁰ נאום ח'אמנהאי בפני אזרחים במחוז מזרח אזוריג'אן, מתוך: האתר הרשמי של המנהיג העליון, 17 בפברואר, 2016.
- ¹¹ <https://web.telegram.org/#/im?p=@No2UK>.
- ¹² <https://telegram.me/eslahateiran>, 21 בפברואר, 2016.
- ¹³ "הרס השמרנים באמצעות שימוש בדוגמניות לצרכי תעמולה", משרק ניוז, 20 בפברואר, 2016.
- ¹⁴ Lisa Wedeen, "Ideology and Humor in Dark Times: Notes from Syria", *Critical Inquiry*, summer 2013, 873-841. <http://www.scn-sy.com/ar/news/view/7694.htm>.
- ¹⁵ עובדה מעניינת היא שאביו רצה לקרוא לו היטלר אולם בני המשפחה התנגדו. הד"ר פארוק אל-ג'מאל, דריד לחאם משואר אל-עמר. (בירות 2002) עמ' 27.
- ¹⁶ "דריד לחאם לבשאר אל-אסד – אהבתי אותך אבל כעת התהפכה אהבתי" אל-אחדאת' ניוז, 3, ספטמבר, 2015; דריד לחאם ל- "بشار الأسد": كنت أحبك.. أما الآن إنقلب حبي <http://www.alhadathnews.net/archives/163673>
- ¹⁷ "בוידיאו: מה אמר דריד לחאם על איאתאללה ח'מיני?" קנאה אל-עאלם, 28, ינואר, 2016, 10:42; <http://www.alalam.ir/news/1783805>
- ¹⁸ "כיצד הצליח דריד לחאם להונות אותנו כל הזמן", אל-ערביה, 2 פברואר 2016; "كيف استطاع دريد لحام أن يخدعنا طيلة الوقت؟" <http://www.alarabiya.net/ar/arab-and-world/syria/2016/02/02/-%D9%83%D9%8A%D9%81-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%B7%D8%A7%D8%B9-%D8%AF%D8%B1%D9%8A%D8%AF-%D9%84%D8%AD%D8%A7%D9%85-%D8%A3%D9%86-%D9%8A%D8%AE%D8%AF%D8%B9%D9%86%D8%A7-%D8%B7%D9%8A%D9%84%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%88%D9%82%D8%AA%D8%9F-.html>
- ¹⁹ Mustafa al-Haj, "Besieged Madaya residents face starvation", *Al Monitor*, January 3, 2016. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/syria-madaya-siege-famine.html>
- ²⁰ Anne Barnard and Hwaida Saad, "In Syrian Town Cut Off From the World, Glimpses of Deprivation", *The New York Times*, January 14, 2016. <http://www.nytimes.com/2016/01/15/world/middleeast/madaya-syria.html>
- ²¹ Mustafa al-Haj, "Syrian regime displaces Zabadani residents", *Al Monitor*, September 15, 2016. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/09/syria-zabadani-madaya-regime-hezbollah-displacement-refugees.html>; Avi Asher-Schapiro, "Children Are Eating Leaves Off the Trees: The Nightmare of the Siege of Madaya, Syria", *Vice News*, January 4 2016. <https://news.vice.com/article/children-are-eating-leaves-off-the-trees-the-nightmare-of-the-siege-of-madaya-syria>
- ²² Ibid
- ²³ Nick Paton Walsh, "Starving Syrian town: How did Madaya get so desperate?", *CNN*, January 12 2016. <http://edition.cnn.com/2016/01/12/middleeast/syria-madaya-qa/#SaveMadaya, #Madaya>
- ²⁴ #SaveMadaya, #Madaya
- ²⁵ Avi Asher-Schapiro, "Children Are Eating Leaves Off the Trees: The Nightmare of the Siege of Madaya, Syria", *Vice News*, January 4 2016. <https://news.vice.com/article/children-are-eating-leaves-off-the-trees-the-nightmare-of-the-siege-of-madaya-syria>
- ²⁶ Laura Hughes, "Air drop food to starving Syrians, UN tells Britain", *The Telegraph*, January 19 2016. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/12108990/Air-drop-food-to-starving-Syrians-UN-tells-Britain.html>